

SISTEMUL DE VALORI ȘI CRITERIILE LOR DE GRUPARE ÎN CUGETĂRILE FILOSOFICE ALE LUI TUDOR VIANU

Elena BUZINSCHI,
dr., lector universitar,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0719-7470>

Summary

In his philosophical thoughts, the Romanian thinker, philosopher and esthetician Tudor Vianu pays special attention to the systematization and argumentation of the concepts of culture and value. Rigorous research of values allows the philosopher to develop a topography of the axiological universe, thus establishing eight types of values: economic, vital, legal, political, theoretical, aesthetic, moral and religious. Each value can be defined by its differentiating characters, by the specific aspirations it satisfies and by its distinct finality.

Keywords: *culture, value, value system, criteria for grouping values, value-purpose, values-means*

Problema definirii și redefinirii conceptelor de *cultură* și *valoare* a fost și este discutată din cele mai vechi timpuri și până în prezent. Încercările de sistematizare a acestor două concepte au trezit interes în rândurile cercetătorilor contemporani.

Printre aceștia se află și gânditorul, filosoful și esteticianul român Tudor Vianu. Tezele lui despre *cultură* și *valoare* sunt cuprinse în toată opera sa, fiind sistematizate, îmbogățite și argumentate, în mod special, în scrierile de filosofie a culturii.

În concepția lui T. Vianu cultura este definită drept „*totalitate a valorilor (economice, vitale, juridice, politice, teoretice, estetice, morale, religioase) de care dispune o comunitate socială ajunsă pe un anumit prag al dezvoltării ei istorice*”.⁷⁴⁹

Autorul formulează ideea că valorile (culturale) sunt, în primul rând, valori sociale, deoarece sunt râvnite de societate drept niște scopuri proprii ale ei și, în al doilea rând, pentru că valorile nu se pot dezvolta decât într-un mediu social, în temeiul cauzelor și condițiilor pe care societatea le cuprinde și le scoate la suprafață prin mecanismele ei specifice.

Una dintre tezele fundamentale ale studiilor sale este că o valoare este obiectul unei dorințe. „*Cine resimte o valoare realizează această adaptare. Cine o dorește, încearcă s-o realizeze. Cine n-o resimte, n-a realizat-o încă, dar o poate realiza în momentul în care*

⁷⁴⁹ Ion Mihail Popescu. *Definițiile culturii și valorii în opera lui Tudor Vianu*. În: *Analele Universității București. Filosofie*. București: Tipografia Universității București, 1982, p. 15.

*condițiile adaptării vor fi date. Oamenii sunt mereu alții, nevoile lor se pot schimba și obiectele care să le satisfacă pot să dispară sau să se ascundă. Rămâne într-acestea ceva permanent, și anume valoarea, ca expresie ideală a unui acord între eu și lume care poate fi oricând realizat”.*⁷⁵⁰

În cercetarea și descrierea minuțioasă a valorilor, filosoful propune o serie de înțelesuri ontologice ale „firii” valorii. *„Valorile nu sunt, după firea lor proprie, nici mituri, nici sentimente ale posesiunii, nici subiecte sau predicate ale judecăților de valoare. Valorile sunt obiecte ale dorinței. Dorința cuprinde valorile ca pe obiectele ei corelative. Ea le cuprinde ca pe niște obiecte categoriale, a căror expresie în limbă este totdeauna un substantiv... Valoarea substantivește totdeauna antecedentul valorii-adjectiv sau a acelor lucruri, ființe sau fapte determinate prin însușirile denumite de valorile-adjective și care din această pricină pot fi numite bunuri. Valorificarea lucrurilor, adică cuprinderea lor ca bunuri, presupune antecedența valorii. Valorile nu sunt, deci, produsul experienței sociale a bunurilor. Această experiență este în realitate condiționată de prezența în conștiință a valorilor”.*⁷⁵¹

Cercetarea riguroasă a valorilor îi permite lui T. Vianu să elaboreze o topografie a universului axiologic, stabilind opt tipuri de valori: economice, vitale, juridice, politice, teoretice, estetice, morale și religioase. Pentru fiecare domeniu al culturii există o valoare dominantă: sănătatea, utilul, dreptatea, puterea, adevărul, frumosul, binele, sacru.

În scopul expunerii mai complexe a acestor opt tipuri de valori, filosoful creează următoarea imagine:

Tabel 1. Clasificarea valorilor și criteriile lor:⁷⁵²

Valoarea <i>economică</i> este	reală materială mijloc integrabilă liberă perseverativă
Valoarea <i>vitală</i> este	personală materială mijloc integrabilă liberă perseverativă

⁷⁵⁰Tudor Vianu. *Originea și valabilitatea valorilor*. În: Opere, vol. 8. București: Editura Minerva, 1979, p. 134.

⁷⁵¹Tudor Vianu. *Introducere în teoria valorilor întemeiate pe observația conștiinței*. În: Tudor Vianu, Studii de filozofie a culturii. Ediție îngrijită de Gelu Ionescu și George Gană. Studiu introductiv de George Gană. București: Editura Eminescu, 1982, p. 44-45.

⁷⁵²Tudor Vianu. *Filosofia culturii și teoria valorilor*. Ediție îngrijită de Vlad Alexandrescu. Text stabilit de Vlad Alexandrescu și Adriana Zaharia. Studiu introductiv și Repere critice de Ilie Pârveu. București: Editura Nemira, 1998, p. 97-98.

Valoarea <i>juridică</i> este	reală spirituală mijloc integrabilă liberă perseverativă
Valoarea <i>politică</i> este	personală spirituală mijloc integrabilă liberă perseverativă
Valoarea <i>teoretică</i> este	reală spirituală scop integrabilă liberă amplificativă
Valoarea <i>estetică</i> este	reală și personală spirituală scop neintegrabilă aderentă amplificativă
Valoarea <i>morală</i> este	personală spirituală scop integrabilă aderentă amplificativă
Valoarea <i>religioasă</i> este	personală spirituală scop integrativă aderentă amplificativă

Valoarea **economică** – munca este o valoare *personală*, ea este întotdeauna munca cuiva, a unei persoane și suportul ei este personal și spiritual. O mașină nu muncește, aceasta funcționează. Numai persoanele, indivizii izolați sau colectivitățile organizate, grupurile naționale sau profesionale etc. muncesc cu adevărat. Cel ce angajează un bun lucrător pentru prestarea unui serviciu, cu obligația să-i plătească un preț, are conștiința că un rest al serviciului rămâne neplătit și cu neputință de a fi remunerat, adică tocmai ceea ce în executarea aceluși serviciu constituie o valoare personală, estetică sau morală. Doar prestația serviciilor cu totul mecanice, în care nu avem de apreciat inițiativa, priceperea sau îndemânarea celui ce o execută

pot fi considerate bunuri economice. În acest caz, muncitorul nu apare ca o persoană, ci ca un lucru, un mecanism care oricând poate fi înlocuit într-o etapă superioară a dezvoltării tehnice.

Astfel, când munca este în adevăr cuprinsă ca o valoare economică, suportul ei devine *real* și ea însăși devine *liberă* față de acest suport, fungibilă cu alte valori economice și capabilă de a fi remunerată în întregime.

Valoarea *vitală* – cunoaștem că astfel de valori vitale cum sunt sănătatea, puterea, frumusețea fizică, forța temperamentului sunt valori *personale*. Suntem satisfăcuți și asigurați, atunci când surprindem vitalitatea în noi sau în semenii noștri și îi acordăm aprobarea noastră. Totodată, vitalitatea este privită și ca o valoare *materială*, deoarece ține de latura biologică a suportului ei, încât nimeni nu este surprins să constate superioritatea biologică a unei persoane, coexistând cu inferiorități intelectuale sau morale. Am putea spune totuși că valoarea estetică o însoțește necondiționat pe cea vitală. Forța și sănătatea ar fi întotdeauna frumoase. Însă conștiința noastră cere frumuseții omului expresie, adică prezența unor valori morale, care modelează din adânc materia biologică.

Vitalitatea mai este și o valoare *liberă*, deoarece grația și frumusețea persoanei umane iau întotdeauna forme unice și de neînlocuit. La fel, vitalitatea mai are și valoare *integrabilă*, prin faptul că sănătatea unei persoane sau a unei societăți poate face progrese și ceea ce numim capital biologic al unei colectivități nu este altceva decât un produs de integrare.

Valorile *juridice* se prezintă drept valori *reale*. Raporturile sau situațiile reale, cum ar fi, contractele de diferite categorii, starea civilă a unei persoane, regimul bunurilor sale etc. apar din faptele unei persoane legale coordonate cu faptele altei persoane în conformitate cu normele de drept. Însă valoarea juridică nu este materială, întrucât contractul de vânzare-cumpărare, donația sau testarea, dobândirea sau pierderea cetățeniei etc., prin cristalizarea lor obiectivă, prin rezistența lor sunt lucruri, însă lucruri constituite din materialul spiritual al unor reprezentări, volițiuni și cunoștințe de norme. Deci, ele sunt *spirituale*.

Valorile juridice sunt simple *mijloace*, au un sens *perseverativ* și sunt *integrabile*. Nimeni nu urmărește valorile juridice pentru ele însele, ca pe niște scopuri, ci numai pentru a-și asigura acel cadru legal de viață care să-i permită existența. La fel, valorile juridice asigură perseverarea ființei noastre în latura ei socială și ecoul lor în conștiința subiectului rămâne cu totul limitat.

Totodată, valorile juridice sunt și *libere*. Luând în considerație că formele procedurale pot varia fără natura valorilor juridice, să se diferențieze. De exemplu, atunci când, după prescripțiunile diferitelor coduri naționale, căsătoria, divorțul, adopția ș.a. se realizează prin proceduri diferite, atunci între valorile juridice și suportul lor nu există nicidecum acea solidaritate și aderență. De aceea valorile juridice sunt libere față de suportul lor.

Valorile *politice* – puterea publică, ordinea, autoritatea și organizarea coexistenței sociale în diferitele ei forme sunt valori *personale*. Statul, națiunea, biserica, parlamentul, partidul politic și toate celelalte instituții politice adoptă atitudini și confirmă prin aceasta calitatea lor de persoane.

Suportul valorii politice nu este doar personal, ci și *spiritual*. Statul și toate celelalte bunuri sunt elemente spirituale. Ideologiile, tradițiile spirituale, finalitățile morale, instituțiile politice sunt entități spirituale cu care putem crea legături de asociere, credință, fidelitate etc., caracteristice, în genere, relațiilor dintre persoane spirituale.

Valorile juridice sunt valori *mijloace* și sensul lor este *perseverativ*. Năzuința spre puterea politică, în simplul scop al exercițiului acestei puteri, dă naștere deformațiunii axiologice, pe care conștiința le cenzurează în mod cert. Valorile politice nu îmbogățesc sau extind conștiința celui care o cuprinde. Într-un regim spiritual de cuprindere adecvată a valorilor, politicul nu poate fi legat de altă semnificație, decât prin valorile și bunurile pe care le subsumează și denumește, prin care sunt obținute condițiile necesare perseverării în existență a subiectului valorificator, individ sau societate.

Valoarea *teoretică* – adevărul este cuprins de conștiință ca aparținând unor *lucruri*, și anume conținutului judecăților noastre care iau forma unor constatări, legi, formule, postulate, axiome, teorii ș.a. Suportul valorilor teoretice nu poate fi decât rezultatul cercetării savantului care este cristalizat în propozițiile științifice sub forma unui *lucru*, adică a unei realități care nu se poate opune, care ne mărginește și ne constrânge. Deci, valoarea teoretică este *reală*.

Valoarea teoretică este și valoare *spirituală*. O propoziție științifică este legată de echivalentul spiritual al acesteia, de acel ansamblu organizat de abstracțiuni prin care cartea și litera învie, atingând plenitudinea semnificației lor.

Valoarea teoretică mai este și *scop*. Adevărul științific este un *scop*, deși prin cuprinderea inadecvată poate apărea și ca mijlocul unor scopuri economice, ca în aplicațiile tehnicii industriale. La fel, valoarea teoretică are și caracter *integrabil* și *amplificativ* prin virtutea valorilor teoretice de a se însuma. Ecoul atingerii adevărului îmbogățește și amplifică conștiința. Ne simțim mai avuți prin cuprinderea adevărului.

Valoarea *estetică* – purtătorul valorilor estetice poate fi atât o operă de artă sau un aspect al naturii, cât și autorul lor, artistul uman sau divin. Prin urmare, diversele specii/forme ale frumuseții naturii și ale artei aderă atât la suporturi *reale*, cât și la suporturi *personale*, deoarece prin transparența operei reale a artistului (poem, muzică, tablou etc.) cuprindem sufletul, pathosul și ethosul, lirismul și alte valori ale artistului, pe care le atribuim unor suporturi personale. La fel, sentimentul de admirație cu care însoțim o operă de artă se adresează întotdeauna unor persoane, nu unor lucruri.

Opera de artă nu este o întocmire materială. Nu apreciem ca frumoasă bucata de pânză a tabloului, ci imaginea. Prin urmare, valoarea estetică are caracter *spiritual*. La fel, valorile estetice sunt *scopuri* absolute ale conștiinței. Ele pot apărea ca forme de expresie ale adevărului sau ca mijloace în vederea educației morale a omului. Mai multe valori estetice nu însumează o valoare estetică mai mare, drept pentru care se consideră că valorile estetice sunt *neintegrabile*.

Valoarea *morală* – austeritatea, bunătatea, bărbăția, caritatea, cumpătarea, dreptatea, iubirea, vitejia etc. sunt valori morale. Valoarea morală poate fi atribuită doar unui suport *personal*. De exemplu, un laș poate săvârși o faptă cu toate aparențele vitejiei, doar din cauza împrejurărilor create și nu din spontaneitatea persoanei.

Fiind personale, valorile morale sunt și *spirituale*, deoarece se manifestă doar prin simțuri. Un alt caracter este *aderența*. Caritatea sau vitejia nu pot fi atribuite unor suporturi diferite fără să simțim că firea ei s-a modificat. Caritatea individuală sau cea publică nu este aceeași caritate, din motivul că, aderând la un alt suport, sensul ei a variat. Nici caritatea persoanei individuale X nu este aceeași cu a persoanei Y.

Valorile morale sunt scopuri ale vieții. Nimeni nu resimte nevoia să legitimizeze urmărirea valorilor morale prin alte scopuri în serviciul cărora ele s-ar putea găsi.

Valorile *religioase* – sunt *personale* și *spirituale* prin diferitele forme ale sacralului, bunătatea și puterea divină, caracterul august, perfect, omniprezent și providențial. Purtătorul lor este persoana spirituală a lui Dumnezeu. Valorile religioase sunt *valori - scopuri* absolute, *spirituale* și *amplificative*, întrucât în atingere cu toate valorile din aceeași categorie, nu numai cu cele morale, omul le simte/percepe ca o cale deschisă către Dumnezeu. Nu numai cuprinderea binelui, dar și a adevărului și frumosului ne ademenește cu o adiere din lumea sacralului.

Spre deosebire de alte tipuri de valori, valorile religioase au caracter integrativ, deoarece nu putem vorbi despre un progres religios al omenirii. Acestea integrează, unifică, constituie într-un tot solidar și coerent toate valorile cuprinse în conștiința omului.⁷⁵³

Observăm că fiecare valoare are o anumită importanță relativă în interiorul unui sistem gradual. Fiecare dintre ele are o realitate intrinsecă, ceea ce echivalează cu a spune că valorile sunt ireductibile, neputând fi raportate la o categorie mai largă.

Valoarea economică poate răspunde nevoii de întreținere a vieții; valoarea teoretică - nevoii de a organiza și codifica experiența, iar valoarea morală – celei de a reglementa raporturile armonioase între semenii. Valorile au caracter normativ, ele îndeplinesc rolul de reguli ale vieții sociale.

⁷⁵³*Ibidem*, p. 100-118.

Când una sau mai multe valori sunt însușite, devenind convingeri, ele conduc spre structurarea, în mod deosebit, a conduitei individului, instituindu-se ca o autentică gândire diriguitoare a acțiunilor și modului lui de a fi.

Încercând să definească fiecare dintre aceste valori, T. Vianu ne indică obstacolele care nu-i permit acest lucru. Printre valorile enumerate, cu greu poți afla vreo una care să se constituie ca *genus proximus* al tuturor celorlalte. Încercarea a fost făcută însă în decursul istoriei doctrinelor, când s-au întreprins mai multe tentative de a ridica una dintre aceste valori la rangul unei clase supraordonate pentru a le defini pe celelalte raportate la aceasta.

Totodată, Tudor Vianu atrage atenția asupra înlănțuirii valorilor. Valorile mai pot fi delimitate în *valori-scop* și *valori-mijloc*.

Tabel 2. Clasificarea valorilor după *valori-scop* și *valori-mijloc*⁷⁵⁴

Religioase (sacru/profan) Teoretice (adevăr/fals) Estetice (frumos/urât) Morale (bine/rău)	<i>Valori-scop</i>
Politice (libertate/dictatură) Juridice (drept/nedrept) Economice (util/inutil) Vitale (sănătate/boală)	<i>Valori-mijloc</i>

După cum vedem, acele valori ce îndeplinesc funcția de mijloc sunt plasate în partea de jos a ierarhiei, iar valorile care îndeplinesc funcția de scop se află în fruntea acestora. Între acestea există relații de coordonare și de influențare reciprocă, dar totodată, ele sunt reductibile unele la altele. *Valorile-mijloace* ajută la realizarea *valorilor-scopuri*. Valorile-scopuri pot fi relative sau absolute. Uneori valorile-scopuri pot apărea ca valori-mijloace.

Datorită unui studiu profund al valorilor, T. Vianu ajunge la concluzia că „*analiza criteriilor de grupare a valorilor ne-a arătat că fiecare valoare aparține unui sistem rațional de coordonare. O valoare poate fi reală sau personală, materială sau spirituală, mijloc sau scop, integrabilă, neintegrabilă sau integrativă, liberă sau aderentă față de suportul ei concret, perseverativă sau amplificativă prin sensul și ecoul ei în conștiința subiectului deziderativ*”.⁷⁵⁵ Fiecare valoare poate fi definită prin caracterele sale diferențiatore, prin aspirațiile specifice pe care le satisface și prin finalitatea ei distinctă.

⁷⁵⁴Grigore Georgiu. *Filosofia culturii. Cultură și comunicare*. București: Școala Națională de Studii Politice și Administrative, 2013-2014, p. 58.

⁷⁵⁵Tudor Vianu. *Originalitatea și valabilitatea valorilor*. În: *Opere*, vol. 8. București: Editura Minerva, 1979, p. 95.

Autorul subliniază că „în diferite perioade valorile îndeplinesc anumite roluri, care se modifică în mod dependent de starea mediului comunitar, ceea ce nu scutește actorii sociali de pericolul pierderii valorilor, odată cu involuția de la valorile-scop la valorile-mijloc în societate, precum și al pierderii propriei identități”.⁷⁵⁶

Prin urmare, lumea valorilor este o lume originală. Privită ca întreg nu poate fi înțeleasă prin dependență de vreo una din categoriile realității. Ea este o lume de sensuri, deosebită cu desăvârșire de lumea obiectelor fizice. Actul cultural subiectiv, prin care un obiect intră în sfera valorilor, este însoțit de un sentiment specific – *sentimentul utilității*, atunci când vorbim despre valoarea economică, *sentimentul adevărului* în cazul valorii teoretice, *sentimentul binelui, al frumosului și al divinului* pentru celelalte valori.

Munca asiduă și analiza profundă a sistemului de valori propus și caracterizat de către Tudor Vianu face ca acesta să rămână un nume de referință.

⁷⁵⁶Tudor Vianu. *Filosofia culturii și teoria valorilor*. București: Editura Nemira, 1998, p. 91-95.